

Volume III (2017)

D. C. BROODBANK, *Orta Deniz'in Yapımı*. İstanbul 2016.
Koç Üniversitesi Yayınları, 712 sayfa. Çev. E. Kılıç.
ISBN: 9786055250973

Çiğdem ÖNER

*Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume III: Ocak-Aralık 2017) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: Ç. Öner, *Orta Deniz'in Yapımı*. Yazar: C. Broodbank, *Libri* III (2017) 211-225. DOI: 10.20480/lbr.2017023

Geliş Tarihi: 15.06.2017 | Kabul Tarihi: 10.08.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 16.08.2017

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**C. BROODBANK, *Orta Deniz'in Yapımı*. İstanbul 2016.
Koç Üniversitesi Yayınları, 712 sayfa. Çev. E. Kılıç.
ISBN: 9786055250973**

Çiğdem ÖNER*

İçindekiler (5), *Teşekkür* (6-7), *Topografik Harita ve Kronolojik Tablolar* (8-14) bölümleri ile başlamakta ve Akdeniz dünyasının oluşumunu, MÖ 2 milyondan alıp MÖ 500'lere getirmekte, Avrupa, batı Asya ile Afrika cenahlarından ve Akdeniz'in kalbindeki adalardan görüşlere ve bilgilere eşit derecede yer veren ilk kaynak olma özelliği taşımakta olan "Orta Deniz'in Yapımı" on bir ana bölüm ve bunlarla bağlantılı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Birinci Bölüm *Bir Barbarlık Tarihi*, (15 -53) ana başlığı ile başlamakta ve *Girizgah: Bir Akdeniz Mikrokozmosu* (15-18) isimli ilk alt başlığa geçilmektedir. Bu bölümde yazarımız, Ege'deki Kythera Adası'nda yapılan kazılardaki bulgular ışığında, Minoan yerleşimi hakkında bilgi vererek kitabının birinci bölümüne giriş yapmakta ve bu kitabının kapsamı ve yazılma amacını aktararak devam etmektedir. İkinci alt başlığımız, *Yozlaşmadan Önce* (18-25)'de Fransız tarihçi Braudel, Ortaçağ ve antik dönem tarihçilerinden Horden-Purcell ve Braudel'in *longue durée*'sini hakkında bilgi verilmiş, "Akdeniz" kelimesi üzerinde durulmuş ve Akdeniz'in çok dilli bir tarih olduğu vurgusu yapılarak bölüm detaylandırılmıştır. Sonraki alt başlığımız olan *Zenginlik Mahcubiyeti* (25-36)'nde, Akdeniz'in, erken dönem tarihinin arkeoloji kanalıyla yazılmasına çok uygun olduğu ile söze başlanmış, yapılan ve yapılmakta olan kazılarla ilgili detaylı bilgi verilmiş ve arkeoloji biliminin oluşturduğu yeni fa-

* MA., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya. demrederin@gmail.com

aliyet alanları sıralanmış ve incelenmiştir. Dördüncü alt başlığımız, *Kuzey Afrika, Büyük Boşluk* (36-40)'tur. Bu bölümde, Akdeniz arkeolojisinin zenginliklerinin eşitsiz dağılımının mahcubiyete neden olduğu, araştırmalardaki denge-sizliklerden bahsetmekte olan yazar, Akdeniz'in bazı bölgeleri ile ilgili bilgi kıtlığını sorgulamakta ve bunun kısmen bakış eksikliğinden olabileceğini vurgulamaktadır. *Yeni Çerçevesel: Zaman ve İklim Değişiklikleri* (40-44) isimli bölümümüzde, bundan 30 yıl önce, erken Akdeniz arkeolojisinde yaşanan en büyük yapısal devrimin kronolojik bir devrim olduğunu belirten yazar, çevresel değişikliğin insan toplumları üzerindeki etkilerini de değerlendirmektedir. *Mevcut Tehlike* (44-53) isimli birinci bölümün son alt başlığında, Akdeniz'in erken geçmişinin havzanın sorunlu bugünüyle nasıl ilişkili olduğunu da değerlendirmemiz gerekliliği incelenmektedir ve Akdeniz arkeolojisi bugün hangi tehditlerle karşı karşıyadır? Geçmişin daha iyi anlaşılması mevcut sorunların çözümüne değilse bile en azından bir perspektife oturtulmasına ve daha hoşgörülü, yaşanabilir bir geleceğin yaratılmasını teşvik etmeye nasıl katkıda bulunabilir? soruları gündeme getirilmektedir.

İkinci Bölüm, *Kışkırtıcı Yerler* (54-81)'de, ilk alt başlığımız olan *Akdeniz Merkezleri ve Kenarları* (54-60)'nda fiziksel kara ve deniz coğrafyalarının yorumlayıcı bir betimlemesini yapmayı ve farklı açılardan Akdeniz'in tanımlarını kapsamaktadır. İkinci alt başlığımız, *Akdenizler ve Akdenizsi Bölgeler* (60-63)'te, tarihçi, arkeolog ve coğrafyacı John Myres'in Akdeniz'in "Bir insan yurdu olarak benzersiz bir coğrafi bölge" olduğuna inandığı belirtilmektedir. Yazar, Myres'in cesur iddiasını daha kesin ve ikna edici bir biçimde nasıl doğrulayabiliriz? sorusuna açıklık getirerek kitabına devam etmektedir. Başlığı, *Bir Havza Doğuyor* (63-65) olan ve Akdeniz'in biçimi ve birçok özelliğinin incelendiği bu bölümde, bunların, levha tektoniğinin mirası olduğu vurgulanmakta, bu nedenle de *tres longue duree*'de geçici bir dönüm noktası anlamına geldiği belirtilmektedir. Akdeniz jeolojik tarihinin gerçek bir başlangıcı olmadığı üzerinde durularak, konuyla ilgili çeşitli açıklamalar ortaya konmaktadır. Dördüncü alt başlık, *Beş Tektonik Sonuç* (65-72), tektonik tarih, Akdeniz kararlarını yaşanacak yerler olarak nasıl değiştirmiştir? sorusu ile başlamaktadır. Yazar bu soruya, tektonik tarihin en az beş önemli sonucu olduğunu söyleyerek cevap vermektedir ve bu sonuçları şöyle sıralamaktadır: Havza coğrafyasının şaşırtıcı derecede kesintili, inişli çıkışlı bir nitelik göstermesi, Akdeniz hava durumu, Akdeniz haritasının potansiyel cazibe merkezleri ve ile-

tişim düğümleriyle dolu olması, istenen minerallerin yaygın bir varlık göstermesi ve son olarak da biyoçeşitlilik. Beşinci alt başlıkta, *Periplus: Denizi Keşfetmek* (72-80), nasıl ki çöller tektiplikten uzaksa denizler de alabildiğince çeşitlidir diyerek söze başlayan yazar, Antik Yunan'da *periplus* anlatılarının, sahil şeritlerinde yapılan uzun seyrü seferleri konu aldığından bahsetmektedir ve denizin asıl öneminin, üstündeki hareketlilikte yattığı vurgusu yapmaktadır. Bu bölümün son alt başlığı, *Tam Yol İleri* (80- 81), kitabın sunduğu çerçevenin, Akdeniz'de hayatı derinden yapılandıran unsurların ilk kez bütünleşip yayılma biçimlerinin izlenmesini mümkün kıldığını, bir yandan da izleklerin çeşitliliğine, eldeki bilginin izin verdiği ölçüde birçok ölçekte örnekler verildiği eklenmektedir. Kitabın bölümlerinin her birinde, belli bölgelerde belli dönemlerden bahsetmek için hala kullanılan alışıldık isimlerin olabildiğince zahmetsiz bir biçimde ele alınacağı, her bölümde kapsanan zaman aralığının giderek azalacağı, on binlerce kuşaktan binlerce, yüzlerce, onlarca ve nihayetinde son bölümde ise sadece 10-15 kuşağa ineceği aktarılırken, bölümlerle ilgili kapsam özetleri verilmektedir.

Üçüncü Bölüm, *Türleştiren Deniz (1,8 milyon – 50.000 yıl öncesi)* (82-108)'in ilk başlığı, *Derin Zamanda Başlangıç* (82-87)'de, Akdeniz'in uzun erimli tarihi için Afrika'nın doğal bir başlangıç noktası olduğunu belirten yazar, bundan yaklaşık 5,9 milyon yıl önceki jeolojik bir kasılmanın sonuçlarını irdelemekte, homininlerin yayılması konusunda bilgi aktarımlarına devam etmektedir. İkinci alt başlık, *Paleo – Akdeniz (87-91)*'de, Pan-Akdeniz açısından önemli son jeolojik olaylar aktarılmakta, havzanın fizyonomisini ciddi biçimde şekillendirilmiş olma nedenlerden birinin tektonik hareketlilik olduğu eklenmekte ve İtalya ve adalarının bu konuda önemli bir örnek olduğu ile söze devam edilmektedir. *Kuzey Akdeniz'de İlk İnsan Nüfusları* (91-96), isimli bu bölümde yazar, Afrika'nın burada Erken Taş Devri olarak bilinen dönem boyunca homininlerin ortaya çıkmasındaki öncü rolünün, aynı şeyin, o dönemin Alt Paleolitik olarak bilindiği kuzeydeki topraklarda da kısmen geçerli olmasını sağladığı belirterek söze başlamaktadır. İlk insanlar olan, *Homo heidelbergensis*'in varlığının kanıtları ve onlarla ilgili detay bilgiler aktararak bölüme devam edilmektedir. İlerleyen satırlarda homininleri mercek altına almış ve onlarla ilgili bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölüm, *Asalette Benzeşen İki Tür* (96-102)'tir. Bu bölümde erken Akdeniz çevresi nüfuslarını birbirinden ayıran bir etken olarak denizin rolünü anlamamızı sağlayan şeyin, Avrupa'da Heidel-

bergensis'in ilk kez ortaya çıkmasını izleyen yarım milyon yılın büyük bölümünde, denizin kuzeyinde ve güneyinde ayrı ayrı evrim yollarının geliştiğine tanık olmamız olduğu vurgusu yapılarak, Neandertaller ve bizim doğrudan atalarımız, modern *Homo Sapiens* olarak Avrupa'da 45.000 yıldan kısa bir süre karşılaştıklarında tuhaf bir gerçeklik sergilenmektedir ve aslında iki farklı tür olarak değerlendirilebilecek insanların, aralarındaki farklılıkların kanıtlarının kısmen iskeletlerinden geldiği ama aksi iddia edilemeyen kanıtın mitokondriyal DNA olduğu özellikle belirtilmektedir. Mitokondriyal DNA konusu ve iki insan türü arasındaki farklılık detaylandırılarak bölüme devam edilmektedir. Beşinci ve son bölüm olan, *Neandertaller Güneşin Altında, Öyle Mi?* (102-108)'de, peki ya Akdeniz Neandertalleri? sorusu sorularak, bölüme giriş yapılmakta ve Avrupa'nın Orta Paleolitik sakinlerine verilen ismin sıradanlığı konusunu irdelerek bölüme devam edilmektedir. Neandertallerin yolculukları ve yaşamları hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Dördüncü Bölüm, ana başlığı, *Soğuk Günler Beklemiştizi Bizi, (50.000 yıl öncesi – M.Ö.10.000)* (109-147). İlk alt başlık olan, *Akdeniz'in Modernleşmesi* (109-116)'nde, yazar bölüme hayatın Akdeniz'in bundan 50.000 yıl öncesinde iki insan türü olan Neandertaller ve anatomik olarak modern insan *Homo Sapiens* arasında, Cebelitarık ve Sina'da paylaşılmış olduğunu belirterek başlamakta ve nasıl ve nerelere yayıldıkları konusunda bilgi vermektedir. *Kültürlü Avcı –Toplayıcılar* (117-120) bölümünde, Neandertaller ortadan kaybolduklarında, dünyanın yepyeni bir buzul devrine doğru ilerlediği belirtilerek kitaba devam edilmektedir. Son Buzul Maksimum (MÖ 21.000 – 18.000)'un, Akdeniz çevresinde modern insanların kendilerini kötü şartlara göre nasıl yalıtıtları detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Yazar bize, bu yalıtma çalışmalarının sonucunda da, Akdeniz'de tanınabilir ilk ağların kurulduğunu; bu avcı-toplayıcılar düşük yoğunluklarda yaşadıkları için, bu ağların, karada hareketliliğin yaya olarak sürdürülmesine rağmen sıklıkla, çok sonraki zamanların ağlarına rakip çıkabilecek mesafeler arasında kurulan bağlantıların sınırlarını belirlediğini aktarmaktadır. *Son Buzul Maksimum'a Dayanmak* (120-126) isimli alt başlıkta, Son Buzul Maksimum sırasındaki koşulların yeniden kurgulanmasına bakarsak, en düşük nokta 3000 yıl kadar sürmüş olduğu, ama iklimler MÖ 21.000'den birkaç bin yıl önce zaten kötü, istikrarsız bir haldeyken iyice bozulmaya başlamış, MÖ 18.000'den sonra bile binlerce yıl boyunca pek az iyileşme olduğu bilgisi verilerek bölüme giriş yapılmaktadır. Bu

dönem, havza ve çevresinin yapısı örneklerle detaylandırılmaktadır. Bu bölümün dördüncü alt başlığında olan, *Denizde Balıkçılık ve Korsardinya* (126-129)'ya, Neandertallerin sahil şeridini bir besin kaynağı olarak görmüş olduğu ile başlanıp, Cosquer, İberyaya sahillerindeki birkaç mağarayla birlikte Paleolitik sanatta gerek konusu gerek üslubu ile iç kesimlerdeki temsillerden ayrılan bir Akdeniz bölgesinden bahsedilebileceği fikrine yeniden hayat verildiği ile devam edilmektedir ve konu ile ilgili örneklerle bilgi akışı sağlanmaktadır. *Sahte Bir Şafak* (129-145) isimli bu bölümde iklimin acımasız mengenesinin MÖ 18.000 – 17.000'den itibaren dönem dönem gevşemeye başladığı belirtilmekte ve bu gevşemenin, buzularası koşullarına yüz bin yıl sürecek ilk dönüşün başladığını haber verdiği ekleniyordu. Modern insanların Akdeniz'in her yerine yayılmış olduğu aktarılarak, bu zaman dilimindeki yaşam anlatılmaktadır. Bölümün son alt başlığı olan, *Kuyrukta Kanca* (146-147)'da, yazarımızın aktardığı üzere, MÖ 10.700 civarında bu dingin çağ, aşağı yukarı 1100 yıl kadar devam eden buzul koşullarına geri dönüşle, sert bir kesintiye uğramıştır; iklimbilimciler bu süreden sıklıkla "soğuk bir tokat" diye bahseder. Bu kasvetli, kritik önemdeki dönem, varlığının ilk tespit edilmesini sağlayan bitkinin adıyla Genç Dryas diye bilinir. Bir başka aktarımda, Genç Dryas ile bağlantılı olmanın, Orta Denizi'nin yaratılmasında önemli bir aşama olarak Akdeniz denizciliğinde ustalık döneminin başlaması olduğudur.

Beşinci Bölüm, *Cesur Yeni Dünyalar, (MÖ 10.000 – 5500)* (148-202) olarak isimlendirilmiş ve beşinci bölümün ilk konusu olan, *Pigme Hipopotamlar ve Kara Cam Adası* (148-156)'nı Kıbrıs'ın detaylı olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Kıbrıs'ta insan varlığının, uzun erimli, faal seyreden ve muhtemelen daha düzenli bir denizcilik faaliyetine işaret ettiği belirtilerek, tüm deniz yolculukları incelendiğinde kesin olanın, deniz yolculuğunun bir avcı-toplayıcı icadı olduğu ve bu yolculukların oldukça zorlu şartlarda yapılmış olduğu vurgulanmaktadır. *Cennet Yeniden mi Kazanıldı?* (156-159), isimli bu bölümde, Genç Dryas Çağı'nın MÖ 9600 civarında hızla son bulduğu, 50-60 yıl içinde yaklaşık 7 derecelik ısı artışları olduğu, bu da Holosen Çağı'nın gezegenin ömrünün son 11.600 yılının, insanların çoğu başarısının gerçekleştiği, bizim müdahalemiz olmaksızın yerkürenin 100.000 yılı aşkın bir zaman önce buzularası dönemdeki haline büyük ölçüde benzeyeceği devrin başlangıcı olduğu belirtilerek başlanmaktadır. Yağmurların tüm yaşamı nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu iklim değişikliğinin ekolojik hatta açıkça toplumsal bir altın çağ olan bu devirdeki yegane önemli iklim değişikliği olduğu,

ancak kısa bir süre önce çevre kayıtlarıyla doğrulandığı ve de yaklaşık tarihi ile "6200 Olayı" olarak isimlendirildiği aktarılmaktadır. Üçüncü alt başlık, *Neolitik Dönemde Levant'ta Nükleer Patlama* (160-169)'da, erken Holosen'de Levant cömert bir ekoloji, kuvvetli bir topoğrafya, mükemmel bir fırsatlar penceresi, son ama bir o kadar önemlisi de Son Buzul Maksimum'dan beri bilişsel ve pratik bakımdan müstesna bir birikimin teşekkül ettiği mamur bir coğrafya olduğu, bu bileşimden de Neolitik dönemin ilk çiftçi toplulukları doğduğu belirtilmektedir. Bölümün satırları, çiftçilik ve ürünler hakkında detaylı bilgilerle devam etmektedir. Bir sonraki alt başlık olan, *Levant'ta Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru* (169-172)'da, Levant'ta Çanak Çömlek Öncesi Neolitik B'nin son dönemi ya da Çanak Çömlek Öncesi Neolitik C olarak bilinen dönemin, MÖ 6700 – 6200 arasını tarihlendiği ve MÖ 6200 – 5500 tarihleri arası da Geç ya da Çanak Çömlekli Neolitik kabul edildiği anlatılarak, Levant'taki tarım ürünlerinin bilgileri aktarılmıştır. *Dağların Ardında, Denizlerin Ötesinde* (172-178), bu alt başlıkta, Levant'ın komşuları Anadolu ve Kıbrıs'ta neler olduğuna baktığımızda, Anadolu platosu Akdeniz'in çevresel sınırlarının dışında kaldığını ama Ege'yle kurulan karasal bağlantı karasal bağlantı olarak önemli olduğunu, çünkü burada, sahilten 150 km içeride, mega yerleşimlerin en ünlüsü olan Çatalhöyük'ün ortaya çıktığını ve Anadolu platosu hakkında pek çok detay öğrenmekteyiz. *Kuzey Akdeniz'in Son Avcı – Toplayıcıları* (178-184)'nda, erken Holosen'de Akdeniz hakkında sezgisel olarak kavranmasındaki en zor noktanın, Levant'taki Neolitik ve ondan sonraki evrelerin kapsadığı muazzam sürenin büyük bölümü boyunca, çiftçiliğin Nefes'ten Kıbrıs'a uzanan, oradan bir eksen değişimiyle Anadolu'dan geçen bir hattın doğusunda kalmış olması olduğu yazar tarafından aktarılmakta ve bu kültürel evren hakkında da elimizdeki verilerin çok da yeterli olmadığını altını çizerek, bize avcı – toplayıcılarla ilgili yine de olabildiğince detaylı bilgiler vermektedir. *Akdeniz Avrupası'nın Neolitikleşmesi* (184-188), Akdeniz havzasının kuzey yarısında, MÖ 7000 ile 5500 arasında farklı tarihlerde Neolitik çiftçi toplulukları, biraz daha dayanan birkaç cep dışında bu Mezolitik dünyanın yerini almıştır diyerek söze başlanan bir diğer alt başlıkta, bu topluluklar hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir. *Göletin Etrafında Sıçramalar* (188-196) isimli bu alt başlıkta da, yazara göre, çiftçiliğin Anadolu'da izlediği yol iki katlı bir uyarlamayı akla getirir, önce Akdeniz koşullarından çıkıp Anadolu yaylasının koşullarına uyum sağlanmış, sonra tarım Ege'ye yayıldığında yeni-

den Akdeniz koşullarına uyum sağlanmıştır. İşte bu bölümde, bu yolculuk detaylandırılmaktadır. Beşinci bölümün son alt başlığı olan, *Sahra'daki Müthiş Cazibe Merkezi ve Delta Barajı* (196-201), isimli bölümde, Akdeniz Afrika'sının Erken Holosen tarihi; ilk insan yerleşimleri, bitki ve hayvan çeşitleri gibi pek çok konu ile birlikte oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Altıncı Bölüm olan *Nasıl Olabilirdi? (MÖ 5500 – 3500)* (202-256)'nin ilk alt başlığı olan, *Yüz Akdeniz Çiçeği Açar* (202-204)'dir. MÖ 5500 ile 3500 arasında kalan yıllar Akdeniz'in unutulmuş çağı olduğu belirtilen bölümde, metal kullanımı, iklimi ve en ayırt edici özellik olarak da, bölgesel dönemler ağıyla kördüğüm olması olduğu aktarılmaktadır. *Seslerin Kesildiği Pastoral Senfoni* (204-212), yazar bu başlıkta, Kuzey Afrika'da Sahra'nın yeniden avcı – toplayıcıların eline geçtiğini ve yaklaşık 2000 yıl boyunca Sahra'ya hâkim olan, Orta Pastoral diye bildiğimiz yeni bir hayat tarzı yarattıklarını söylemekte ve bu hayat tarzını detaylandırmaktadır. Bir diğer alt başlık olan, *Adalıların Yayılması* (212-218)'inde, yazar, insanlar, obsidyeni almak için gelip giderken, aşına oldukları adalara, anakaradan genellikle görünen, gayet iyi tanınan yerler olsalar da, o zaman dek nispeten az sayıda adada daimi yerleşimler kurmuşlardı diye başlayan satırlara bu yerleşimlerle ilgili açıklamaları ile devam etmektedir. Şimdiki alt başlık, *Miyop Akdeniz* (218-229)'dir. Avcı – toplayıcıların, MÖ beşinci binyılın sonlarına kadar birkaç ıssız yerde, özellikle de Kuzey İberya'da, Midi ve Po Ovası'nın iç kesimlerinde tutunmuş olduklarını belirten yazarımız, Akdeniz Avrupası'nda kuzeydeki ılıman bölgelere ve Batı Anadolu'daki Bakır Çağı'na doğru bulanıklaşan, seyrek bir yayılma gösterdikleri de ekleyerek, bu yerleşimler ve yaşam tarzları hakkında bilgi vermektedir. *Daha Uzun Menzilli Görünüm* (229-234) isimli beşinci alt başlıkta, asıl şaşırtıcı olan şeyin, kendi işine bakan, Akdeniz Avrupası'nın ovalarına, vadilerine ve adalarına dağılmış bu birçok küçük topluluğun uzaklarda bulunan istenilir maddeler ve nesnelere, havzada dışarıya yöneldiği daha bariz olan başka topluluklar kadar erişebilir olması olduğu vurgulanarak, söz konusu yönelme bölgeleri detaylı bir şekilde irdelenmiştir. *Akdeniz Avrupa'sında Olacak Şeylerin Sezdirilmesi* (234-238), MÖ dördüncü ve üçüncü binyıllarda Akdeniz çevresindeki topluluklar temelden değişmiş, değişen çevre koşullarına bağlı yeni toplumsal yapılar ve ağlar oluşturmuşlardı diye başlayan bölüm, havzanın çoğu bölgesinde değişimin MÖ 3500 civarında ya da sonrasında görüleceği belirtilerek ve bu değişimler hakkında bilgi verilmesi ile devam etmektedir. *Göz Kamaştırıcı Bir Levant* (238-256), bu son bölümde yazar, Akdeniz'in bu

unutulmuş çağındaki Levanten boyutunu, her yönüyle inceleyerek bize aktarmaktadır.

Yedinci Bölüm, *Şeytani ve Derin Mavi Deniz, (MÖ 3500 – 2200) (257-344)* olarak tanımlanmıştır. Alt başlıklara geçerse sırasıyla; *Hayali Uçuşlar (257-262)*, bölüme, Akdeniz civarında iki uçuş gerçekleştirdiğini düşünen yazar, bunları aynı yerde, birini önce MÖ 5000 civarında, diğerini de bundan 2500 yıl sonra tekrarladığını söyleyerek giriş yapmakta ve satırlarına, bu iki uçuş arasındaki farklılıkları, benzerlikleri de bize, MÖ dördüncü bin yıl sonuna yakın tarihlerde, bir – iki yüzyıl farkla doğmuş, farklılıklara örnek teşkil eden günümüze ulaşan iki kişinin verileri ile oldukça detaylı bir şekilde bize açıklayarak devam etmektedir. *Çevresel Akdenizleşme (262-265)*, Akdeniz havzasında MÖ dördüncü ve üçüncü bin yıllarda büyük çevresel değişiklikler meydana geldiği vurgusu yapılması ve bu değişimlerin örneklerle açıklanması bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. *Sahra'nın Dönüşü (265-268)*, yazara göre, Kuzey Afrika'da değişiklikler meydana gelmiştir, bu değişiklikler farklı açılardan bize aktarılmaktadır. *İlk Süpergüçler: Mısır ve Mezopotamya (268-276)*, Nil'in, Yukarı Mısır'da ulaştığı yerler boyunca ve Mezopotamya nehirlerinin ötesinde, MÖ dördüncü bin yıl başında nihayetinde dünyayı etkileyecek gelişmeler olduğu belirtilerek, MÖ dördüncü ve üçüncü bin yıllarda bu gelişmelerin ivme kazandığı eklenmiş ve bu bölge, çömleklerinden siyasetine kadar her yönüyle incelenmiştir. *Medenileştirme Süreçleri (276-282)*, bu bölümün konusu, Erken Mısır ve Mezopotamya devletlerinin dikkat çekici siyasi oluşumları dışında, onlarla birlikte ve onlardan ayrılmaz bir biçimde yeni elit kültür ve geniş ölçekli ekonomi tipleri, bunlar ayrı kökenlerden gelmelerine, kalıcı olarak farklı üslupsal "görünümler" sergilemelerine rağmen çok fazla ortak noktaya da sahip olmalarının irdelenmesidir. *Akdeniz'de İlk Yankılar (282-288)*, yazar, Nil Deltası'nın ötesinde yatan Akdeniz'in tarihi açısından, komşulara duyulan bir merakın dışında neden önemlidir? sorusunu sormakta ve cevaplarını kapsamlı olarak aktarmaktadır. *Eşek ve Yelken (288-291)*, bu bölümün konusu, nakliye alanında, Mısır'ın sermaye zenginliği ve bilgi birikiminin desteklediği iki devrimci yenilik, birincisi, Akdeniz'in evcil hayvanlar portföyüne yeni eklenen bir hayvan olan eşek, ikinci yenilikse yelkenin kullanılmaya başlanmasıydı. *Levant'ta Yol Ayrımı (292-299)*, yazara göre, farklı ekolojiler, gelenekler ve farklı dış etkilere maruz kalmak, MÖ dördüncü bin yıl sonu ve üçüncü bin yıl Levanten toplumlarının homojenlikten çok uzak olmasına yol açmıştır ve bu durumun sonuçları da bu bölümde detaylı bir şekilde

anlatılmaktadır. *Denizci Levant Rüşünü İspatlıyor* (299-303), Neolitik Dönem ve Bakır Çağı'nda bu sahil boyunca deniz trafiğine ilişkin pek göstergeye de rastlanmadığı belirtilerek başlayan bölüm, bu durumun MÖ dördüncü binyılın sonlarında, özellikle de üçüncü binyılda değiştiğini ve bu dönemin Levant'ın denizcilik dünyasında yeniden örgütlenmesinin başlangıcı olduğu eklemekte ve örneklerle çeşitlendirerek devam etmektedir. *Dikenli Yapraklar ve Pişkin İnsanlar* (304-313), Akdeniz'in kuzey yakasındaki insanlar da MÖ "uzun" üçüncü binyılda Neolitik öncülerinden farklı biçimlerde hayatlar geliştirmeye başlamışlardı, diyerek giriş yapılan bölüm, bölgedeki hayat tarzlarını ve MÖ 3500 sonrasında yoğunlaşan yeni ölüm biçimlerini inceleyerek devam etmiştir. *Lilliput Efendileri* (313-325), bu bölümde yazar, Akdeniz'in kuzey yakasında MÖ üçüncü binyıl ortalarına gelindiğinde, toplumsal çevre koşullarındaki değişikliklerin dramatik sonuçlarını detaylı bir şekilde aktarmıştır. Aktarımlar sonrasında, liderliğin Mısır'da olduğunun tersine şaşkıncı derecede seküler bir iş olarak görüldüğü, ritüellerin kutsal bir havadan yoksun olduğu, Akdenizleşmiş havza kadar değişken bir ortamda, kazanımların uzun zaman elde tutulmasının hiç kolay olmadığı, bireyler, yerler ya da toplumsal grupların bu şekilde süreklilik gösteren yükselişi, seleflerinin hiç olmadığı kadar sık, Akdeniz'in daha fazla bölgesinde ve çok daha geniş, daha bir yapıya oturtulmuş ve dayanıklı biçimlerde ortaya çıkacağı bir geleceği işaret ettiği vurgulanmaktadır. *Uzak Ufuklar ve Yolculuğun Çağrısı* (325-339), bu bölümde yazar, erken Akdeniz'in dil coğrafyası üzerine detaylı tahminler yapmaktadır. Yelkenin icadıyla birlikte, havzada Genç Dryas ve Erken Holosen'de denizciliğin yayılmasından bu yana yaşanmış ilk büyük denizcilik gelişmesi yaşandığını belirtilerek, bu gelişmenin yansımaları konusunda bilgi vermiştir. *Calypso'nun Adaları* (339-344), Akdeniz'in büyük bölümünde ilişki ve temas kurmada gözlenen artışın izlerini sürdüğümüz bu bölümü, yazar, bu akımın dışında kalmış Malta, Gozo ve Kıbrıs adalarıyla birlikte bitirecektir.

Sekizinci Bölüm olan *Resmi Törenler, (MÖ 2200 – 1300)* (345-444)'in ilk alt başlığı olan, *Işıldayan Her Şey* (345-348)'de, erken Akdeniz'e ilişkin en muhteşem keşifleri sayması istense, çoğu kişinin cevabı MÖ ikinci binyıldan yana ağır basacağını belirten yazar, örneklerle bu keşifleri açıklamıştır. İkonlaşmış buluntuları bir kenara bıraksak bile, MÖ ikinci binyıl, kanıtların niceliği ve niteliği bakımından daha eski tarihlerde benzeri olmayan bir devir olduğunu da ayrıca eklemektedir. Bölümün diğer alt başlıklarına sırasıyla bakar-

sak, *Bir Sınanma Devri* (348-354), bu bölümde, Güneybatı Asya'nın çeşitli bölgelerinde binylı aşkın bir süredir izini sürdüğümüz kuraklaşma eğilimi konu edilerek, MÖ 2500 sonrasında inişli çıkışlı bir ivmelenme gösterdiği, MÖ 2200 civarında da, iki ağır kuraklıkla zirve noktasına çıktığı, daha sonra da MÖ ikinci binyl başında yatıştığı aktarılmaktadır. İşte bu ani değişimin izleri tüm havza genelinde incelenmektedir. *Doğu Akdeniz'deki Saraylı Siyasi Oluşumun Ana Hatları* (355-359), MÖ 2000 sonrasında Doğu Akdeniz'in her yerinde topluluklar ve coğrafyaların hızla canlanmaya başladığı belirtilen bu bölümde, ayrıntıların çeşitlilik ve ortak eğilimler gösterdiği örneklerle irdelenmektedir. *Göletin Çevresindeki Saraylar* (359-372), Doğu Akdeniz çevresindeki gelişmelerin gerçek dokusu hakkında neler söyleyebiliriz? Sorusu ile başlayan bölüm, 12. Hanedan yönetiminde kraliyet iktidarının ülke içinde ve dışında dirildiği topraklar hakkında bilgi aktarımı ile devam etmektedir. *Doğu Akdeniz'de Bir Ticaret Sistemi Billurlaşıyor* (372-383), Doğu Akdeniz'deki bu bölgelerin nasıl birlikte evrildiğini ve birleşerek daha geniş bir bütün oluşturduğunu anlamak istiyorsak diye söze başlayan bölümde, havzanın bu bölümünü bir etkileşim sahnesi olarak incelememiz gerekir diyerek bilgilendirmeye başlamaktadır. *Bütün Yollar Avaris'e Çıkar* (383-386), yazarın, Nil'in Pelusiac kolunda, Akdeniz'e bakan o büyük sulak göz, güçlü bir Levant esintisi taşıyan, geniş bir alanla bağlantılı kozmopolit bir şehir haline gelmişti dediği, Avaris, bu bölümde tüm detayları ile incelenmiştir. *Doğuda Değişim ve Süreklilik* (386-391), bu bölümde, Ahmose'nin Avaris'i yerle bir etmesi, bu nedenle Akdeniz tarihinde büyük bir kesinti ve yeniden yönelim anını temsil ettiği olay sonrasında, MÖ 1500 sonrasındaki yüzyılları, tepe noktası genel olarak eleştirellikten biraz uzak bir tavırla Tunç Çağı'nın zirvesi olarak kabul edilen, görkemli bir dönemi tanımlayan 18. Hanedan'dan erken Yeni Krallık firavunlarının aldığı üç karar ve onların etkileri anlatılmaktadır. *"Ticaret"e Açılan Dört Pencere* (391-404), Doğu Akdeniz'de, MÖ ikinci binylın ikinci yarısı, sadece yeni girişimlerinin yanı sıra geleneksel faaliyetlerin artmasıyla değil, belli ticaret ve etkileşim tiplerinin dokusuyla ilgili canlı kavrayışlar sunan, öte yandan arkeologların genelde gün ışığına çıkardığı şeylerin bir buzdağının görünen kısmından ibaret olduğunu da doğrulayan, üstün arkeolojik ve metinsel pencerelerin bolluğuyla da meşhurdur diye başlanan bölüm, seçilen dört pencerenin detaylı anlatımı ile devam etmektedir, ki bunlar, Ugarit, Akhenaten'de bir kraliyet balkonu, Uluburun batığı, "Bates Adası"dır. *İmparatorluklar ve Tüc-*

carlar (404-415), açtığımız dört pencerenin, MÖ 1500 sonrasında Doğu Akdeniz civarında gözlenen genel örüntülere nasıl uyduğunu da havza özelinde bu bölümde incelenmiştir. *Batı Cephesinde Yeni Hiçbir Şey de Yok Değil* (415-423), zamanda bir kez daha geriye gidip MÖ ikinci binyıl başından beri, Erken ve Orta Tunç çağlarında havzanın batı ve orta bölgelerinde neler olduğunu araştırmamız gerekiyor diyerek söze başlanan bölümde, bölgeye ait ihracat, toplumsal iktidar, tarım gibi konular mercek altına alınmıştır. *Bir Kuleler Adası* (423-425), bu bölümde, Korsika adasındaki kule formlu yapılar konu edilmiştir. *Merkezde Kıpırdanmalar* (425- 431), yazar, Orta Akdeniz'in geri kalan kısmını bu aşamada kavramsal olarak üç bölgeye ayrılabilir diyerek şöyle devam ediyor; bunlardan biri Kuzey İtalya ve Adriyatik'in başında olağanüstü derecede geniş bağlantılara sahip bölgeydi, bir diğeri Güney Tiren'deki yarımada- lar ve adalar arasındaki bağlantılara dayanan benzer bir dinamizme sahipti, bu ikisi arasındaysa Orta İtalya ve Dalmaçya'da daha sakin bölgeler uzanı- yordu, yine de buranın bazı yerlerinde ilginç eğilimler tespit etmek mümkündür diye devam etmekte ve bu bölgeleri detaylı bir şekilde açıklamaktadır. *Akdenizlerin Karşılaşması* (431-444), bu bölümde, MÖ ikinci binyılın orta- sında kalan yüzyıllarda Orta Akdeniz'de Ege çömlikleri belirlemeye başladığı belirtilerek, iki kutuplu bir "adalar yolu" yaratıldığı aktarılmakta, güneş ren- ginde, tuhaf bir malzeme olan kehribarın bölgede dolaşmaya başladığı, deniz ticaretinin de katkısı ile ilişkilerin yakınlaştığı ve sonuçta da Orta Deniz dün- yasının birleşmiş olduğu belirtilmekte ve bu konu mercek altına alınmaktadır.

Dokuzuncu Bölüm, *Denizden Işıldayan Herşey, (MÖ 1300 – 800)* (445- 505), altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan, *Manzaralı Bir Oda* (445-448)'da, Wenamun'un Hikayesi hakkında bilgi verilmektedir. *Doğu Ak- deniz'de Sert ve Yumuşak* (449-460), Wenamun'un ezeli düşmanından, Orta Levant sahillerinden daha iyi bir başlangıç noktası olabilir mi? sorusu ile baş- lanan ikinci bölümde, Amarna mektuplarında adı geçen yerlerin, MÖ on bi- rinci yüzyılda hala serpilip gelişmekte olduğu belirtilmekte ve Fenike, İsrail, Mısır, Orta Asur hakkında oldukça detaylı bilgi akışı sağlanmaktadır. *Felaket mi Yoksa Büyük Dönüşüm mü... Zengin ve Tuhaf Bir Şeye ?* (460-472), daha önceki dönüşümlerin tersine iklim hiç önemli bir rol oynamamış olduğu söy- lenen bu bölümde, sadece MÖ sekizinci yüzyıl başında, MÖ ikinci binyıl ba- şından beri hâkim olan hava koşullarında fark edilebilir bir değişim görüldüğü aktarılmakta ve bu değişimlerin etkileri detaylandırılmaktadır. Yazarın bakış

açısına göre MÖ 1200 öncesi ve sonrasındaki değişikliklerden asıl galip çıkmanın Akdeniz, daha doğrusu Akdeniz’de yaşayan insanlardır. Dördüncü alt başlık olan, *Merkez Merkezi Olur* (472-482)’da, yazar, dönemin Orta Akdeniz ürünleri, teknolojileri, muhtemelen de insanları Doğu Akdeniz kıyılarında boy gösterdiği için havasını da bir nebze olsun tatmış olduğumuzu, bu tür buluntuların yeniliğini ne kadar vurgulasak az geldiğini belirterek, daha önceki tarihlere ait yegâne paralelleri MÖ üçüncü binyılda, bir başka huzursuzluk evresine denk gelen Cetina yayılmasında görülebildiğini aktarmakta bu dönemi detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Beşinci alt başlık olan, *Fareler ve Melkart* (482-495), Güney İberya’da ve genel olarak Akdeniz havzasında yeni binyılın başlangıcını, Cadiz Körfezi’ndeki bir sanayi limanı olan Huelva’nın çevresindeki bataklıklardan daha iyi hiçbir şeyin ifade edemeyeceği ile başlayan satırlar, Huelva’daki sembolik iki keşiften ve farenin yaptığı yolculuktan bahsederek devam etmektedir. *Akdeniz’in Geri Kalanı* (495-505), fareleri bir kenara bırakırsak, havzanın diğer bölgeleri, MÖ birinci binyılın ilk iki yüzyıldaki gelişmelerin çekimine girmeye nasıl başlamışlardı acaba? sorusu ile bu son alt başlık başlamakta ve Akdeniz’in ikisi de merkezi deniz ve ötesindeki bölgelerin arasında sıkışıp kalmış, daha sonraki tarihlerde önce dönemlerin gerçeklerini örten muazzam zenginlik efsaneleri üretmiş iki kutbunun incelenmesi ile devam etmektedir.

Onuncu Bölüm, *Başlangıcın Sonu*, (MÖ 800 – 500) (506-592)’nu oluşturan alt başlıkları sıralarsak; *(Bitmemiş) Sekizinci Senfoni* (506-511), yazara göre, Schubert’in “Bitmemiş” Sekizinci Senfoni’si gibi Akdeniz’in sekizinci yüzyıl senfonisi de eksik kalmıştır ve MÖ sekizinci yüzyılın ve hemen sonrasının canlılığının “Yunan Rönesansı” anlamına gelmektedir. İşte bu görüşler ışığında bu bölüm oldukça geniş kapsamlı olarak incelenmiştir. *Üçkağıtçılık* (511-523), yine bir soru ile yazar bölüme başlamaktadır: Peki ya Akdeniz’in geri kalanı hakkında neler söyleyebiliriz? Bu soruya yazarın cevabı; MÖ sekizinci yüzyılda ve yedinci yüzyıl başında incelemeye değer temaların hemen hepsini, Napoli Körfezi’ndeki Ischia Adası’nda bulunan Pithekoussai sayesinde ortaya koyabiliriz, olmuş ve söz konusu bölge mercek altına alınmış ve yazının yaygınlaşmasının etkileri irdelenmişti. *Memleketten Uzaktaki Memleketler* (523-529), bölüm, “koloni” diye bilinen olgunun tarifi ile başlamaktadır ve Cadiz’deki yerleşimlerle ilgili detay bilgilerin paylaşımı ile devam etmektedir. Peki bu zenginliği kaynağı neydi? Sorusu ile Endülüs bölgesinin kaynakları irdelenmektedir. *Tanrılar ve Yunanlar: Tapınaklar ve Etnisitenin Yükselişi* (529-

535), buraya dek Pithekoussai yerleşiminin olabildiğince bize rehberlik ettiği, ancak iki bakımdan bizi yanılttığı, bunlardan birincisinin, iletişim ve ticaretin birbirine eklenmesinde tapınakların oynadığı rolle ilgilidir ve bu örnekte tapınakların yokluğu, basitçe Ischia'da arkeolojik araştırmaların doğru yerlerde yapılmamış olmasıyla ilgili olabilir diyen yazar, Pithekoussai'nin bize pek bilgi vermediği ikinci meseleninse Akdeniz'in bazı bölgelerinde etnik öz bilincin artmasıyla ilgili olduğunu ve bu noktaya dek, bu kitapta Akdeniz halkları hakkında bu terimleri kullanarak yazmaktan kasten kaçındıklarını, diller dışında "Yunan" ve "Etrüsk" gibi terimler kullanmadıklarını, "Fenikeli" birliğine de kuşkuyla yaklaştıklarının özellikle vurgulamaktadır. *Arkaik Bir Son Nokta: Şehirler ve Şehir Hayatının Serpilmesi* (535-546), bu bölümde, MÖ sekizinci yüzyılda ve yedinci yüzyıl başında başlayan, MÖ yedinci yüzyılın ikinci yarısında ve beşinci yüzyılda devam eden gelişmenin, Arkaik diye bilinen bir dünya yarattığı belirtilmiş ve bu dünya her yönüyle detaylı olarak incelenmiştir. *Arkaik Ticaretten Uzaklarda* (546-557), yazar, bu dünyayı birbirine bağlayan şeyin büyük bölümünün, hala ticari işlemlerden oluştuğunu, kölelerin de Akdeniz'de uzunca bir süredir var olduğunu belirtmektedir ve bu kadar fazla bağımsız faaliyet devam ederken, görünürde ekonomik açıdan zayıf kent-devletler nasıl olup da bu kadar heybetli kent coğrafyaları yaratmış ve ülkelerinin dışında bu kadar etkin olmuştur? *Tapınaklar ve Üç Direkli Kadırgalar* (557-560), yazara göre, ilahi hükmün gözetiminde bütünleştirme ve müzakere etme mekânları olarak mabetlerin rolü uzunca bir süredir yükselişeydi. MÖ altıncı yüzyılda Akdeniz'in dört bir yanında, özellikle de Yunan dünyasında giderek standart görünümde muazzam, gözden kaçırılması imkânsız tapınakların yükselmeye başlamasıyla bu süreç de fiziksel zirvesine ulaşmıştı. Tapınaklar dışında, üç direkli kadırga, birbirine son derece bağlı denizlerde, tıpkı 20. yüzyıl başındaki dretnotlar gibi, daha önceki savaş gemilerinin pabucun dama atmış, MÖ 540'ı izleyen on yıl içinde de Doğu Ege'nin önde gelen denizci kent-devletleri yeni süper gemileri benimsemişti. *Son Büyük Kazanımlar* (560-573), bu bölümde, buraya dek Erken Demir Çağı Akdeniz'i ekşininde yerleşiklik kazanan inişli çıkışlı ağlar ve birbirine yaklaşan hayat tarzlarından oluşan uzun bir kuşağa odaklanıldığı, ancak faaliyetlerin ve taleplerin artması, MÖ yedinci yüzyıl sonlarında ve altıncı yüzyılda havzanın geri kalan kısmının büyük bölümünün de bu kuşağa dâhil olmasını sağlayacak, coğrafi ve kültürel Akdeniz'i hiç olmadığı kadar yakın bir ilişki içine girildiği belirtile-

rek bu ilişki detaylı olarak incelenmektedir. *Akdeniz'in Büyük Patlaması Başlıyor* (573-578), Akdeniz'in sınırlarının, insanlar, pratikler ve ticaret bağlantıları üzerindeki hareketleri bu bölümün ana içeriğini oluşturmaktadır. *Tanıdık Olana Doğru* (578-592), yazarın aktarımı ile MÖ ikinci yüzyılda yaşamış soylu Yunan entelekte Polybius, burada yazdığı büyük tarih eserinde, tarihin ancak MÖ 220'den itibaren (siyasi tarihi, o da Akdeniz havzası ile komşularının siyasi tarihini kast ediyordu) gerçekten iç içe örülmüş, etkileşime dayalı bir birlik sergilediği görüşünü dile getirmişti. Bu bölüm, incelediğimiz geçmişin en son evreleriyle ardından gelen MÖ beşinci yüzyıl arasında köprü kuran kısa bir sonsözle tamamlanacaktır.

Ve kitabın son bölümü olan, On Birinci Bölüm, *De Profundis* (593 -610), *Erken Akdeniz Tarihinin Doğası* (593- 595) isimli ilk alt başlığında, Polybius'tan önceki binyıllardan başlayıp doğumundan birkaç yüzyıl öncesinde tamamlayarak, Orta Deniz'in doğuşuna katkıda bulunmuş başlıca yolları özetlenip bir araya getirilmiştir. Yazara göre mercek altına aldığı bu tarih, esasen Akdeniz halkına ilişkin bir tarih çalışması olmuştur ama mecburen havzanın fiziksel dokusunu, (yağan, akan, dalgalanan, tatlı ve tuzlu) suyu, değişen fauna ve florayı, özellikle de iklimdeki dalgalanmaların bütün bunlar üzerindeki etkisini konu alan bir doğa tarihi çalışması halini de almıştır. İkinci alt başlık olan, *Üç Ortak Paydayı Yeniden Görelim* (595-600), Akdeniz'in daha en başta kültürel varoluştan yoksun bir coğrafi ifade olmaktan çıkıp dinamik, etkileşimli, yakınsak ve sonuncusu ama bir kadar önemlisi geniş çapta tanınan bir oluşum haline nasıl geldiğini kabaca özetlemiştir. Gelelim son bölümün, üçüncü alt başlığına, *Orta Deniz'e Doğru İvmelenme* (600-605), Akdeniz tarihinin ana hatlarına baktığımızda, bu dönüm noktasından itibaren nasıl iç içe geçtiği ve birleştiği, gerçek bir Orta Deniz'in nasıl oluşabileceği ile başlayan bölüm satırları, bütün o deniz tüccarları, kaynak ya da şan şeref peşinde koşan diğer insanlarıyla, uzmanlaşmış üreticileri ve seçici tüketicileriyle, gayretli, sıklıkla rekabetçi elitleri, iyi ağırlara dayalı merkezleri, gemiler, ihracata yönelik tarım ürünleri, parlak metalleri ve çok geçmeden istikrarsız ilahlarıyla neye benzeyebileceğine dair bize bir fikir vereceği vurgusu ile devam etmektedir. *Sonraki Akdeniz'e Dair Dört Soru* (605-608), isimli bu alt başlıkta yazar, MÖ 500 civarındaki bir başlangıç noktasından, birkaç yüzyıl sonrasına baktığımızda birkaç sorunun akla geldiği belirtmekte ve o sorulara yanıtlar vermektedir. Ve son alt başlık olan, *Salamis'ten Görünüm* (609-610)'de, yazar,

kitabının son bölümünde dört temanın doğal olarak örtüştüğünü ve bu kitabın kapsamının epey dışında kalan daha başka meseleleri gündeme getirdiğini belirtmekte ve devam etmektedir. *“Ama Akdeniz tarihinin çok meşhur, çığır açıcı olduğu kabul edilen günlerinden birinin ardında yatan çok daha derin ve sıklıkla mütevazi geçmişleri, ayrıca fraktal nitelikleri resmetme çabasıyla, o kadar da olağanüstü olmayan bir değiniyle satırlarımızı noktalayabiliriz”*.

Kitap, *Notlar* (611-644), *Kaynakça* (645-689), *Görsellerin Kaynakları* (690-693), *Dizin* (694-712) kısımları ile sonlanmaktadır.